

Tadeusz Lewaszkiewicz

**Robert Grošelj, Karmen Kenda-Jež,
Vlado Klemše, Vera Smole, Matej Šekli,
Lipalja vas in njena slovenska govorica,
Linguistica & philologica 34. Inštitut za slovenski jezik
Frana Ramovša ZRC SAZU, Ljubljana 2016, ss. 136**

Wiadomo, że dialekty słoweńskie są bardzo zróżnicowane pod względem językowym, były i są w użyciu nie tylko na obszarze Słowenii, ale również w Austrii i we Włoszech. Omawiana książka dotyczy gwary słoweńskiej wsi Lipalja vas, która reprezentuje dialekt zilski. Dialekt ten obejmuje Dolinę Kanalską we Włoszech, dolną część Doliny Zilskiej w Austrii oraz okolice miast Rateče i Kranjska Gora w Słowenii¹. Najbliższy temu dialektowi pod względem pokrewieństwa językowego jest słoweński dialekt rezjański z Doliny Rezji we Włoszech. W przeszłości użytkowników dialektów rezjańskiego i zilskiego cechowała czterojęzyczność słoweńsko-friulsko-włosko-niemiecka, chociaż z pewnością nie miała ona charakteru pełnej czterojęzyczności. Dialektem Doliny Kanalskiej zainteresowali się już wcześniej językoznawcy (m.in. materiał językowy zebrał w latach sześćdziesiątych Tine Logar), ale zilaska gwara wsi Lipalja vas nie była dotąd przedmiotem dokładniejszych badań naukowych.

Od 1986 roku na terenie Doliny Kanalskiej słoweńskie instytucje kulturalno-oświatowe, funkcjonujące we Włoszech, organizowały obozy badawcze – uczniowskie i młodzieżowe – z udziałem odpowiednio wykształconych lingwistów. Ich uczestnicy zajmowali się językiem, folklorem i historią włoskich Słoweńców. Obozy naukowe w latach 2000, 2003, 2004–2005 i 2014 (których inicjatorem było Słoweńskie Centrum Kulturalne Planika/Slovensko kulturno središče Planika) poświęcono badaniom gwary wsi Lipalja vas, przy czym w obozach od roku 2004 uczestniczyli także języko-

¹ M. Šekli, *Rezja, Rezjanie i dialekt rezjański*, „Zeszyty Łużyckie” 2001, nr 32/33, s. 49–57.

znawcy: głównie Robert Grošelj, Karmen Kenda-Jež, Vera Smole i Matej Šekli, pracownicy naukowcy Uniwersytetu w Lublanie lub Instytutu Języka Słoweńskiego im. Frana Ramovša. Wymienieni lingwiści są autorami recenzowanej książki. Praca składa się ze *Wstępu* (s. 7–10) oraz czterech rozdziałów zasadniczych (s. 11–126), trzech streszczeń (słoweńskiego, angielskiego i włoskiego, s. 127–132), *Wykazu fotografii* (s. 133) i *Indeksu osób i terminów* (s. 135–136). Książkę zredagowały Nataša Gliha Komac i Andreja Legan Ravnikar, recenzentami zaś byli: Hubert Bergmann, Simona Klemenčič, Marko Snoj i Silvo Torkar.

Autorką *Wstępu* jest N. Gliha Komac, która przedstawiła dzieje badania nazw domów i zbierania materiału gwarowego we wsi Lipalja vas podczas wspomnianych obozów badawczych, zapoznała też czytelników z tematyką książki.

W rozdziale pierwszym V. Klemše ukazał wieś Lipalja vas sprzed dwustu lat (*Lipalja vas pred dvesto leti – domovina Kovačev, Trinkov in Temmlov*, s. 11–17) w świetle franciszkańskich katastrów gruntowych z lat 1813–1837/1839, w których udokumentowano liczne mikrotoponimy i 67 nazwisk właścicieli ziemi. Wśród nich prawie trzecią część stanowi nazwisko *Kovatsch/Kowatsch* (17); inne nazwiska to m.in. *Trink/Trinck* (8), *Grilz* (7), *Temel/Temmel* (6) itd. W 1831 roku gmina Lipalja vas liczyła 404 osoby; później liczba mieszkańców stopniowo się zmniejszała, a łąki i pastwiska porastał las.

Rozdział drugi K. Kenda-Jež (przy współpracy R. Grošlja i V. Smole) poświęciła językowi mówionemu zbadanej wsi (*Govorjena besedila iz Lipalje vasi*, s. 19–90). Dowiadujemy się na początku, że w 1986 roku mieszkało tam jeszcze 25 Słoweńców, zaś w 2005 – tylko 4 osoby. Od kilku lat nikt z informatorów nie żyje. Następną część rozdziału zajmuje zwięzła charakterystyka gwary Lipalja vas. Najważniejszy jest w tym rozdziale obszerny tekst rozmowy z Marią Willenpart (1920–2014) na s. 24–77, którą przeprowadzili: R. Grošelj, M. Šekli i A. Žejn. Wartościowe są również dodatkowe wypowiedzi M. Willenpart oraz L. Willenparta (1923–2012). Jeszcze pamiętali oni swoją rodzinną wieś, w której w 62 domach mieszkało około 200 Słoweńców. Z tekstów wynika, że rozmówcy znali znacznie lepiej język włoski niż rodzimą gwarę słoweńską.

R. Grošelj, autor rozdziału trzeciego, ma świadomość tego, że synchroniczny opis składni gwary Lipalja vas (*Skladenjski opis slovenskega govora v Lipalji vasi*, s. 91–109) to w rzeczywistości składniowa charakterystyka idiolektów M. i L. Willenpartów. Podstawą metodologiczną są wytyczne do opracowania składni dialektalnej w *Ogólnosłowiańskim Lingwistycznym Atlasie (OLA)*. Analiza jest dosyć zwięzła, ale w pełni kompetentna.

Rozdział czwarty, autorstwa M. Šekli, dotyczy nazw domów we wsi Lipalja vas (*Hišna imena v Lipalji vasi*, s. 111–126). Materiał zebrali uczniowie podczas obozów badawczych w 2000 i 2003 roku. Wykorzystano również wiejską kronikę, którą w latach 1847–1915 prowadzili nauczyciele – Jožef Kovač i jego syn Martin Kovač. W źródle tym pod rokiem 1849 i 1895 znajdują się spisy nazw domów, które mają strukturę wyrażenia przyimkowego, składającego się z przyimka *Pri* (*pər* ‘przy’) oraz nazwiska właściciela lub bardzo rzadko właścicielki domu w miejscowniku liczby pojedynczej. Materiał został zetymologizowany w ramach 62 artykułów hasłowych, przy czym niektóre etymologie sprawiały trudności. Skorzystano z różnych metod badań onomastycznych. Oto wybrane struktury nazewnicze: *Pri Barlču*, *Pri Bunku*, *Pri Čavku*, *Pri Drejčku*, *Pri Grmu*, *Pri Kinku*, *Pri Kovcu*, *Pri Pavlnu*, *Pri Plešu*, *Pri Škofu*, *Pri Zegerju*, *Pri Zuzi*. W końcowej części rozdziału znajdują się rozważania o strukturze nazwisk właścicieli domów (ewentualnie właścielek) i ich motywacji semantycznej.

Warto dodać, że po każdym rozdziale następują spisy źródeł i literatury naukowej. Dzięki uczestnikom obozów młodzieżowych, N. Glihie Komac oraz autorom rozdziałów omówionej książki nie pójdzie w zapomnienie język i zawarta w tekstach mówionych wiedza o kulturze „wymarłej” wsi słoweńskiej we Włoszech.

Podobną rolę odegrały w przeszłości osoby, które dokumentowały do pierwszej połowy XVIII wieku kulturę i język Połabian, np. Jan Parum Schulze (jako autor kroniki rodzinnej wsi i okolicy) oraz autorzy kilku rękopiśmiennych słowników, np. pastor Krystian Hennig. Język ten zanikł całkowicie w ciągu drugiej połowy XVIII wieku. Pozostały po nim tylko ślady w postaci toponimów, antroponimów i zapożyczeń leksykalnych w miejscowych gwarach niemieckich.

Od zapomnienia ocalili gwarę kaszubsko-słowińską tacy badacze dziewiętnastowieczni, jak A.F. Hilferding, F. Ceynowa, J. Łęgowski i A.J. Parczewski oraz językoznawcy z XX wieku: przede wszystkim F.W. Lorentz, J.A. Mikkola i M. Rudnicki, jak również: Z. Sobierajski, E. Jurkowski, E. Kamińska-Rzetelska, L. Moszyński, J. Śliziński, Z. Topolińska, J. Treder, F. Hinze, L. Roppel.

Wiedzę zaś o języku i kulturze dialektu wschodniopółnocnośląskiego Mużakowa i okolicy zawdzięczamy przede wszystkim L.W. Szczerbie, który w latach 1907–1908, 1913 i 1915 badał wsie wokół Mużakowa i wyniki dociekań naukowych ogłosił w książce. Po kilkudziesięciu latach, gdy dialekt wschodniopółnocnośląski już prawie zanikł, drobne uzupełnienia materiałowe zawdzięczamy Z. Stieberowi. Podobnych przypadków „ostatnich” zapisów gwar („pięć przed dwunastą”) mamy więcej w świecie słowińskim.

W książce autorów słoweńskich wspomina się o udziale młodzieży szkolnej w zbieraniu materiału językoznawczego. Uczniowie pogłębili w ten sposób swoją świadomość językową i wzbogacili w pewnym stopniu materiał badawczy. Należą się im słowa uznania, chociaż powstanie książki jest głównie zasługą grupy naukowców.

W podobny sposób z pomocy uczniów szkół średnich (licealnych i różnego typu średnich szkół zawodowych) skorzystał prof. Jerzy Sierociuk. Wraz ze współpracownikami (dr hab. Justyną Kobus i dr. hab. Błażem Osowskim, prof. UAM) stworzył zespoły uczniowskie, które zbierały materiały leksykalne do słowników wsi oraz zespołów wsi. Dzięki temu młodzież poznawała gwarę nie tylko teoretycznie, ale również praktycznie. Uczniowie otrzymali odpowiednie kwestionariusze. Korzystając z nich, zadawali pytania rozmówcom (ludziom starszym, często swoim babciom i dziadkom), a odpowiedzi nagrywali. Następnie pracownicy naukowcy materiały te opracowali i wydali. Ukazało się już kilka wartościowych słowników: *Gospodyni. Słownik mieszkańców powiatu kolskiego*, pod. red. B. Osowskiego, Poznań 2018; *Gospodarz. Słownik mieszkańców powiatu kolskiego*, pod. red. B. Osowskiego, Poznań 2018; *Słownik mieszkańców okolic Czarniejewa. Praca na roli i w gospodarstwie*, pod red. J. Kobus i M. Stępień, Poznań 2018; *Słownik mieszkańców okolic Gniezna. Święta, wierzenia, przesady*, pod red. J. Kobus i T. Gniazdowskiego, Poznań 2018; J. Sierociuk, *Słownik języka mieszkańców ziemi łukowskiej. Praca na roli i w gospodarstwie*, Poznań 2019; *W kuchni u pleszewian. Słownik języka i kultury mieszkańców powiatu pleszewskiego*, pod red. B. Osowskiego, Poznań 2019; *Słownik języka mieszkańców okolic Pobiedzisk. Praca na roli i w gospodarstwie*, pod red. J. Kobus i A. Migdałek, Poznań 2021.

*

Omówiona i oceniona książka jest bardzo wartościową publikacją naukową. Powinna ona zainteresować sławistów (dialektologów, socjolingwistów i etnografów) oraz językoznawców, którzy zajmują się teorią kontaktów językowych.

Bibliografia

- Gospodyni. Słownik mieszkańców powiatu kolskiego*, red. B. Osowski, Poznań 2018.
- Gospodarz. Słownik mieszkańców powiatu kolskiego*, red. B. Osowski, Poznań 2018.
- Słownik języka mieszkańców okolic Pobiedzisk. Praca na roli i w gospodarstwie*, red. J. Kobus, A. Migdałek, Poznań 2021.
- Słownik mieszkańców okolic Czarniejewa. Praca na roli i w gospodarstwie*, red. J. Kobus i M. Stępień, Poznań 2018.
- Słownik mieszkańców okolic Gniezna. Święta, wierzenia, przesady*, red. J. Kobus i T. Gniazdowski, Poznań 2018.
- Słownik języka mieszkańców ziemi łukowskiej. Praca na roli i w gospodarstwie*, red. J. Sierociuk, Poznań 2019.
- Šekli M., *Rezja, Rezjanie i dialekt rezjański*, „Zeszyty Łużyckie” 2001, nr 32/33, s. 49–57.
- W kuchni u pleszewian. Słownik języka i kultury mieszkańców powiatu pleszewskiego*, red. B. Osowski, Poznań 2019.

O Autorze

Prof. dr hab. Tadeusz Lewaszkiewicz - emerytowany
pracownik Instytutu Filologii Polskiej
Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.
Zainteresowania naukowe: polonistyka, sorabistyka,
wybrane zagadnienia ogólnosłowiańskie - historia
języka polskiego i języków łużyckich, polszczyzna
północnokresowa, polsko-niemieckie kontakty
językowe, leksykografia i leksykologia polska
i łużycka, słowotwórstwo łużyckie, rola przekładów
Biblii w rozwoju języków słowiańskich, historia
słowianofilstwa i slawistyki językoznawczej.
E-mail: Lewtad@interia.pl